

До проблеми навчання обдарованих студентів у вищих педагогічних навчальних закладах // Формування естетичної компетентності особистості засобами народознавства : Зб. наук. пр. молодих дослідників / За заг. ред. О.С. Березюк, Л.О. Глазунової. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – С. 16-20.

Олена Антонова

доктор педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

До проблеми навчання обдарованих студентів у вищих педагогічних навчальних закладах

Проблема обдарованості в наш час стає все більш актуальною. Це насамперед пов'язано з потребою суспільства в неординарних творчих особистостях. Раннє виявлення, навчання і виховання обдарованих дітей та молоді є одним із головних завдань удосконалення системи освіти. Численні публікації у психолого-педагогічній пресі свідчать про зростання інтересу до цієї проблеми.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури виявлено, що дослідженню проблеми обдарованості приділяється належна увага, зокрема таким її аспектам, як проблема індивідуальних відмінностей (Б. Ананьєв, Л. Виготський, С. Рубінштейн, Б. Теплов та ін.); визначення підходів до розуміння психологічних основ та структури обдарованості (у західній науці – Дж. Рензулі, П. Торранс, К. Хеллер; у вітчизняній – Н. Лейтес, О. Матюшкін, В. Моляко, Б. Шадріков та інші); психологічні концепції інтелекту і творчості (Г. Айзенк, Дж. Гілфорд, Р. Стернберг, М. Смульсон, Д. Ушаков та інші); розвиток інтелектуального і творчого потенціалу особистості (Д. Богоявленська, Н. Кічук, О. Кульчицька, С. Максименко, В. Моляко, С. Сисоєва та інші); виділення сфер та видів обдарованості (С. Гончаренко, Г. Бурменська, Ю. Гільбух, В. Слуцький та інші); розвиток обдарованості на різних вікових етапах (А. Брушлінський, О. Кульчицька, Н. Лейтес, В. Паламарчук та ін.); виявлення і розвиток обдарованості учнів (Ю. Гільбух, В. Крутецький, О. Кульчицька та інші). Однак це лише початок довгої і наполегливої праці дослідників на шляху реалізації поставлених завдань.

Вивчення стану розробленості проблеми обдарованості особистості та її розвитку у науковій літературі дозволив нам обґрунтувати сукупність вихідних положень щодо реалізації цієї проблеми у ВНЗ.

У побудові моделі обдарованості спираємося на теорію здібностей, розроблену вітчизняними вченими [6; 11], яка зазначає на існуванні анатомо-фізіологічних й функціональних особливостей людини (задатків), які створюють певні передумови для розвитку індивідуально-психологічних особливостей, що відрізняють одну людину від іншої (здібностей), розвиток і вдосконалення яких відбувається у процесі цілеспрямованої діяльності. При цьому нами враховуються провідні положення *соціогенного підходу* [9] щодо значення оточуючого середовища, соціуму, у формуванні видатних здібностей; основні ідеї *фізіологічного підходу* [3; 10] щодо специфіки будови та функціонування центральної нервової системи, зокрема положення про функціональну спеціалізацію півкуль головного мозку; *аксіологічний підхід* [5], за яким обдарованість визначається ціннісними змістами індивідуальної свідомості.

Важливого значення для розв'язування проблеми обдарованості набуває *акмеологічний підхід* [2], сутність якого полягає у вивченні особистості як цілісного феномена в єдності її суттєвих сторін (індивід, особистість, індивідуальність); орієнтації людини на постійний саморозвиток і самовдосконалення, мотивації високих досягнень, прагненні високих результатів, життєвих успіхів; організації творчої діяльності особистості на всіх етапах її неперервної освіти, створенні необхідних умов для самореалізації її творчого потенціалу.

Вважаємо за доцільне застосування у дослідній роботі *синергетичного підходу* [9], згідно якого у суспільстві існує певна самоорганізація творчості, яка визначає потребу суспільства і створює соціальні ніші для людей різного рівня творчості. Готуючись до творчої фахової діяльності за умов спеціально розроблених методик шляхом переносу творчих стратегій майбутні фахівці накопичують творчий потенціал, готовий розкритися у процесі практичної діяльності.

Системотвірним чинником у проблемі дослідження обдарованості виступає особистість як сукупність особистісних якостей, що має ієрархічну побудову і включає ряд підсистем, аналіз яких дозволяє описати її як організовану цілісність, визначити місце і роль здібностей та обдарованості, виявити відносини між компонентами різного порядку, відокремити суттєве від випадкового. За основу для побудови моделі обдарованості обрано обґрунтовану В. Рибалкою концепцію тривимірної, поетапно конкретизованої психологічної структури особистості [8], в якій автор виділяє три взаємопов'язані базові виміри, які, на його думку, доцільно використовувати при побудові психологічної структури особистості. Перший вимір (I) – соціально-психолого-індивідуальний, „вертикальний”, з притаманними йому підструктурами особистості. Другий вимір (II) – діяльнісний, „горизонтальний”, що диференціюється на відповідні компоненти діяльності та поведінки. Третій вимір (III) – віковий, генетичний, що характеризує рівень розвитку якостей

особистості, її задатків, здібностей, психічних властивостей. Кожний з трьох вимірів має власну внутрішню будову, що утворюється відповідними підструктурами, компонентами, рівнями розвитку, що є взаємопов'язаними між собою і можуть бути диференційовані далі [8, с. 144-155].

Сучасний етап розробки проблеми обдарованості характеризується створенням так званих факторних моделей обдарованості, серед яких є моделі як західних (Дж. Рензулі, Ф. Монкса, П. Торранса, Д. Фельдх'юсена та ін.), так і вітчизняних (О. Матюшкін, В. Моляко, О. Кульчицька, О. Музика та ін.) учених. Серед них найбільш використовуваною є модель, яка складається з трьох основних компонентів: 1) *здібностей* (загальних та спеціальних) на рівні, вищому, за середній; 2) *креативності* особистості; 3) *мотивації* (спрямованості, наполегливості) особистості до певного виду діяльності.

На нашу думку, обдарованість являє собою складне інтегральне утворення, в якому своєрідно поєднані мотиваційні, пізнавальні, емоційні, волевові, психофізіологічні й інші сфери психіки. Тобто, рівень розвитку, якісна своєрідність і характер обдарованості – це завжди результат взаємодії спадковості (природних задатків) і соціального середовища, опосередкованого діяльністю самої людини [4].

На основі проведеного нами категорійного аналізу базових понять дослідження із застосуванням методу контент-аналізу сформульовано авторський підхід до розуміння сутності поняття обдарованості, під якою розуміємо індивідуальну потенційну своєрідність спадкових (задатки), соціальних (сприятливе соціальне середовище) та особистісних (позитивна „Я”- концепція, наявність відповідних волевових якостей, спрямованості, наполегливості тощо) передумов для розвитку здібностей особистості до рівня вище за умовно „середній”, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності.

Підтримуємо думку тих дослідників, які вважають, що здібності й обдарованість є феноменами одного порядку і підкоряються законам розвитку здібностей, тобто мають здатність до постійного розвитку і вдосконалення [1; 5]. Обдарованість розглядається нами як система якостей психіки особистості, *здатна розвиватися впродовж життя* людини за умови врахування впливових чинників, що сприяють цьому процесу на кожному з вікових етапів становлення особистості, і яка визначає можливість досягнення людиною більш високих результатів в одному чи кількох видах діяльності порівняно з іншими людьми [7]. При цьому для сприяння розвитку обдарованої особистості важливим є не стільки вимірювання кількісних показників тих чи інших здібностей, скільки вивчення тих детермінант, які впливають на цей процес.

На рівні практичної діяльності вважаємо за доцільне створення у закладі освіти цілісної системи навчання і підтримки обдарованої особистості на основі розробки і запровадження у навчальний процес відповідних стратегій навчання, спеціально розроблених методик, спрямованих на розвиток здібностей та обдарувань учнів (студентів), організації цілеспрямованої підготовки викладачів до роботи з обдарованою молоддю.

Організація роботи ВНЗ по розвитку здібностей і талантів студентів передбачає ряд етапів: *діагностичний* (виявлення студентів, які мають здібності до певних видів діяльності; відрізняються нестандартністю мислення та творчим підходом до вирішення проблем); *мотиваційно-стимулюючий* (стимулювання студентів до саморозвитку та самовдосконалення); *формульальний* (створення умов для повноцінного інтелектуального, фізичного, духовного розвитку обдарованої молоді); *контрольно-результативний* (узагальнення результатів проведеної роботи, виявлення недоліків та позитивних зрушень у цьому процесі, корекція подальшої роботи).

Виявлено провідні стратегії навчання обдарованих студентів: збагачення змісту навчального матеріалу, поглиблене вивчення предмету, диференціація та індивідуалізація навчання.

Розроблено концепції навчання обдарованих студентів у ВНЗ, метою якої є підтримка обдарованої студентської молоді шляхом створення умов для її творчого, інтелектуального, духовного і фізичного розвитку. Організаційною структурою, що здійснює координацію діяльності всіх учасників навчально-виховного процесу щодо навчання і виховання обдарованих студентів є науково-методичний Центр роботи з обдарованою студентською молоддю, основні функції якого: координаційна, діагностична, організаційна, моніторингова, дослідницька, методична, консультативна.

Реалізація Концепції дозволила удосконалити рівень науково-методичного та інформаційного забезпечення педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників і викладачів, які здійснюють роботу з обдарованою молоддю; підвищити рівень професійної компетентності майбутніх учителів у відборі методів, форм, засобів, технологій навчання і виховання обдарованих дітей та молоді; консолідувати зусилля органів влади, місцевого самоврядування, навчальних закладів, установ та організацій у роботі з обдарованою молоддю; розширити інформаційно-аналітичний банк даних „Обдарованість”.

Література:

1. *Богоявленская Д.Б.* Еще раз о понятии "одаренность" [Електронный ресурс]: Устное выступление Д.Б. Богоявленской на конференции "Творчество: взгляд с разных сторон". – Москва-Звенигород, 2005. – http://psychol.ras.ru/ponomarev/Simposia_rus/abstracts_rus/Sessions/Bogojavlenskaya.html/
2. *Кузьмина Н.В.* Предмет акмеологии: изд. 2-е, испр. и доп. – СПб.: Политехника, 2002. – 189 с.
3. *Латыпов Н.* Минута на размышление. Основы интеллектуального тренинга. – СПб: Питер, 2005. – 336 с.
4. *Максименко С.Д.* Загальна психологія: навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 272 с.
5. *Музика О.Л.* Творчість з позицій суб'єктно-ціннісного аналізу // Актуальні проблеми науково-

методичного забезпечення освітньої практики в системі післядипломної педагогічної освіти: наук.-метод. зб. / За ред. М.М. Забродського. – Київ-Житомир: ЖОППО, 2006. – С. 118-126.

6. *Платонов К. К.* Проблемы способностей. – М.: Наука, 1972. – 192 с.

7. *Рабочая концепция одарённости* / Д.Б. Богоявленская, А.В. Брушлинский; научн. ред. В.Д. Шадриков. – М.: ИЧП "Магистр", 1998. – 68 с.

8. *Рибалка В.В.* Методологічні питання наукової психології [досвід особистісно центрованої систематизації категоріально-поняттєвого апарату]: навч.-метод. посібник. – К.: НІКА-ЦЕНТР, 2003. – 204 с.

9. *Сазоненко Г.С.* Педагогіка успіху (досвід становлення акмеологічної системи ліцею). – К.: Гнозис, 2004. – 684 с.

10. *Сергеев Б.Ф.* Высшая форма организованной материи: рассказы о мозге. – М.: Просвещение, 1987. – 160 с.

11. *Теплов Б.М.* Избр. тр.: В 2 т. – М.: Педагогика, 1985. – Т. 1. – С. 14-305.

12. *Філіпенко А.С.* Основи наукових досліджень. Конспект лекцій: навч. посібник. – К.: Академвидав, 2005. – 208 с.